

Sel nädalavahetusel peab oma aastapäeva Paidé 1. Keskkool, kelle eelkäijad olid omaaegsed poeglase ja tütarlaste gümnaasium. Nende ajalugu on osake ka 1. keskkooli ajaloost. Seepärast peaks olema huvipakkuv tutvuda Helle Kulli uurimusega tütarlaste gümnaasiumi juhatajast

Jaan Roosist

Jaan Roos. Foto autori kodusest arhiivist.

Kui ma 25. ja 26. septembril Paides kodu-uurijate kokkutulekul olin, rõõmustasin, et trükistes oli mainitud Paide hariduselu edendajana ka Paide Tütarlaste Gümnaasiumi direktori Jaan Roosi nime. Kui küsisin Järvamaa Muuseumi direktorilt, kas ta teab ka, missugustel asjaoludel sattus Jaan Roos Paidesse, pidi Tiit Saarist vastama, et ei ole kuulnud. Lubasingi seda selgitada. Lisaks paluti minult andmeid Jaan Roosi elukäigu kohta pärast Paidest lahkumist 1923.

Jaan Roos sündis 21. jaanuaril 1888 (sünnidaatum olnud ekslikult dokumentides 1889) Põltsamaa khk. Pajusi v. Mõrtsi k. Tani t. lasterikkas peres. Oma uskliku isa soovil õppis Jaan Roos Tartu Ülikooli usuteaduskonnas, mille lõpetas 1916 ja siirdus seejärel prooviaastat tegema Kolga-Jaani Villem Reimani juurde, kes oli Jaan Tõnissonile suur eeskuju. Jaan Roosist sai Jaan Tõnissoni vaimuse pooldaja juba treffneristina. Hiljem jätkas Jaan Roos prooviaastat Raplas, kus pastorina töötas Juhana ja Jakob Liivi onupoeg Joosep Liiv. Siis oli juba aasta 1917. Oli keeruline aeg, kuid Rapla kogudus elas siiski usu-meelsuses. Inimlikum elu oli Järvakandis, kus asus Rapla abikirik, kuhu Jaan Roos saadeti 1917. aasta sügisel jutlust pidama. Järvakandi noormehed palusid luba kiriku torni lehvima panna sinimustvalge lipu. Jaan Roos lubas seda pahaaimamata, isegi jutlusse oli põimitud liputeema. Köstriga kooskõlastatult lauldi kirikus ka «Mu isamaa, mu õnn ja rõõm». Paljudel kirikus olilail olid rõõmupisarad silmis.

Agas enne kui Jaan Roos Raplasse tagasi jõudis, oli sündmus Järvakandi kirikus Rapla pastoril teada. Joosep Liiv oli väga jahmunud sellest kõigest ja sõnas, et prooviaastat ei saa Jaan Roos siin enam jätkata. Jaan Roos mõistis, et tema vaimulik-

karjäär on läbi.

Oli 25. oktoober 1917, kui Jaan Roos lahkus enne pimedat Raplast ja astus raudteejaama, sest öösel pidi ta rongiga Tallinnasse sõitma, et seal mõnd töökohta leida. Vagunis kohtas ta ootamatult tuttavat põltsamaalast Rumvoldti, kes tol ajal töötas Paides omavalitsuses. Kuuldes Jaan Roosi lugu, kutsus ta mehe kohe Paidesse koolitööle, sest tal olnudki ülesanne sõita Tallinnasse koolijuhatajat otsima. Jaan Roos pidas esialgu kohtumist lihtsalt seikluslikuks juhtumiks ja arvas, et temast haridustöötajast küll ei saa, kuigi ta oli suur kirjandushuviline ja oli ise juba väikese raamatu «Põltsamaa minevik» (1913) koostanud.

Mehed astusid siiski vagunist välja ja ootasid Tallinna poolt tulevat rongi, sõitsid Türiale ja sealt Paidesse. Rumvoldt kutsus Jaan Roosi oma korterisse, kus külaline lootis veidi puhata. Seda tal ei lubatud, sest oli vaja kella 9ks kooli jõuda, et tööasjus kokku leppida.

Tütarlaste gümnaasiumi ajutine juhataja köster Kraut kurtis, et terves Paide linnas pole ühtki õpetajat, kes saaks õpetada eesti keelt ja kirjandust, ning ütles, et loodab Jaan Roosi abile. Jaan Roos vaidles vastu, selgitades, et pole seda ainet rohkem õppinud kui kihelkonnakoolis, gümnaasiumis ja ülikooli lektori kursusel. Talle selgitati, et Paides pole ühtki sellise haridusega õpetajat, nagu on Jaan Roos. Jõutigi siis kokkuleppele ja Jaan Roos tahtis lahkuda, et järgmiseks päevaks tundiminekuks ettevalmistusi teha. Ootamatult pidi ta aga samal päeval oma elu esimesed neli tundi ettevalmistamata ära andma. Agas huvi eesti keele ja kirjanduse vastu aitas teda. Esimene tund oli gümnaasiumi IV klassis, kus õppis umbes 40 õpilast. Oma mälestustes ütleb Jaan Roos, et võidab see õpetaja, kes oma esimeses tunnis autoriteedi saavutab.

Saades Paide Tütarlaste Güm-

naasiumi juhatajaks, andis Jaan Roos eesti keelt ja ajalugu veel poeglase linnakoolis.

Jaan Roos hakkas võitlema kohe selle eest, et koolis peab õppekeeleks saama eesti keel, kuid see ei meeldinud paljudele Paide tegelastele. Köster Kraut oli öelnud, et mis õpetus see on, mis eesti keeles antakse. Vastas, et siis lasevad õpilased koolist jalga ja pole ka selliseid õpetajaid, kes võiksid eesti keeles antud õppeaineid seletada. Kuni jõuludeni oli koolis õppekeeleks osaliselt veel vene keel, kuid uuel, 1918. aastal juba eesti keel. Eesti keele vastased pidid alistuma nii ruttu sellepärast, et ka Tallinnas Maanõukogus nõuti kõigis koolides õppekeeleks eesti keelt.

Oma esimese kuupalga sai Jaan Roos novembri lõpul 1917. Siis alustas ta kohe oma ülikooli võlgade tasumist ja sõitis ka Tallinna ning ostis hulga vajalikku kirjandust. Huvitavaks kirjanduslikuks sündmuseks oli Paides «Siuru» rühma kirjanikega kohtumine, kus kuulajad olid ka õpilased. Esinesid Friedebert Tuglas, Hendrik Visnapuu ja August Gailit. Tore sündmus oli tütarlaste gümnaasiumi ja poeglase linnakooli ühine jõulupidu Paide seltskondlikus majas. Oma esimeseks ja viimaseks tööks lavastajana võttis sel korral Jaan Roos kavassee Peeter Jakobsoni laulumängu «Udumäe kuningas».

Jaan Roos meenutab humoorikalt 1918. aasta veebruari Paides, kui vanemad inimesed olid segaduses 13. kalendripäeva «ärakadumises». Armsaim sündmus oli aga 24. veebruaril, kui Paide turuplatsi kõnetoolilt loeti ette Eesti riikliku iseseisvuse manifest. Kohal olid Paide vanad ja noored. Agas siis sammusid Paidesse Saksa sõjamehed, keda saknad ja kadakad võtsid vastu juubeldustega. Tütarlaste gümnaasiumis pidi koolitöö mitmeks päevaks seisma jääma, sest hoonesse asusid sõjaväelased.

Kuni kevadeni töötati koolis Eesti omavalitsuse seaduste alusel ja õpilastele anti välja eestikeelsed tunnistused. Oma eestimeelsuse tõttu sattus direktor Jaan Roos hädaohtu ja talle teatati kavatsusest, et teda tahtetakse arreteerida. Enam ta kodus ei ööbinud ja suve veetis ta Järvamaal matkates ja kodukohta Põltsamaad külastades. Sügisel algas koolitöö saksa õppekeelele. Ligi 80% senistest Paidede Tütarlaste Gümnaasiumi õpilastest ei läinud saksameelsesesse kooli, vaid nad kogunesid salaja rühmadesse, kus neid õpetasid lahtilastud õpetajad, nende seas ka Jaan Roos. See oli riskantne, kuid romantiline. Kord, kui Jaan Roos oli õpilastega ühe teise õpetaja korteris, toodi teade, et Jaan Roosi korteri on Saksa sõdurid ümber piiranud. Sedamaid kadusid kõik lailail.

Siis vajus Saksa valitsus kokku. Eestimeelsed õpetajad ja õpilased said tagasi oma elurõõmu ja kooli, lauldi Eesti hünni, nii et ruumid kajasisid. Algas õppetöö, Agas siis tuli uus laviin ida suunast. Lahingukära jõudis ka Paide lähiste. Õpetajad ja linnakooli poisid asusid võitlusse vaenlastega.

(Järgneb)

HELLE KULL,
Põltsamaa kodu-uuri-ja